

שיעורים מדרבנן או הלכה למשה מסיני*?

הגמרא בברכות (מא, א-ב) מביאה דעה הדורשת את הפסוק (דברים ת, ח) 'ארץ חיטה ושעורה' וכו', ש'כל המוקדם בפסוק זה מוקדם לברכה'. הגמרא אומרת בתחילה שדרשה זו חולקת על דעת האומר שמפסוק זה לומדים את השיעורים השונים - כזית, כגרוגרת ועוד, ולבסוף דוחה 'הני שיעורין בהדיא מי כתיבי? אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא'. מדברי הגמרא עולה שכל השיעורים הם מדרבנן.

לעומת זאת בגמרא בעירובין (ד, א) מובא ש'שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני'. גם שם הגמרא מביאה את הדעה הדורשת את השיעורים מן הפסוק 'ארץ חיטה ושעורה', ולבסוף דוחה 'שיעורין מיכתב כתיבי? אלא: הלכתא ניהו, ואסמכינהו רבנן אקרא'. מדברי הגמרא בעירובין עולה שהשיעורים הם הלכה למשה מסיני, ושלא כדברי הגמרא בברכות.

הגמרא ביומא (פ, א) מביאה את דברי רבי אלעזר ש'האוכל חלב בזמן הזה צריך שיכתוב לו שיעור, שמא יבוא בית דין אחר וירבה בשיעורין'. הגמרא מסבירה שהחשש הוא שמא בית דין מאוחר יותר יקבע שאין חייבים קרבן על אכילת כזית רגיל של חלב אלא רק על אכילת כזית גדול. בהמשך מובאים דברי רבי יוחנן, ש'שיעורין של עונשין הלכה למשה מסיני'. לכאורה דברי רבי אלעזר תמוהים - אם השיעורים הם הלכה למשה מסיני כיצד יכול בית דין כלשהו לקבוע שיעור אחר?

בירושלמי (פאה א, א) מבואר שהקביעה ששיעורים הם הלכה למשה מסיני שנויה במחלוקת אמוראים:

אמר רבי יוסי בר בון: רבי יוחנן כדעתיה, דרבי יוחנן אמר: כל השיעורים הלכה למשה מסיני, דו אמר מעה כסף שתי כסף דבר תורה. רבי הושעיא כדעתיה, דרבי הושעיא אמר: האוכל איסור בזמן הזה צריך לרשום עליו את השיעור שמא יעמוד ב"ד אחר וישנה עליו את השיעורים, ויהיה יודע מאיזה שיעור אכל.

לפי הירושלמי, דעת רבי יוחנן שהובאה בגמרא ביומא חולקת על דעת רבי אלעזר שהובאה קודם לכן. לדעת רבי אלעזר ורבי הושעיא, הסוברים שהאוכל איסור בזמן הזה צריך לרשום כמה אכל, באמת שיעורים אינם הלכה למשה מסיני. נראה שדעה זו מתאימה לעולה מן הסוגיה בברכות, ששיעורים הם מדרבנן.

* * *

* ערך: הרב ישראל מאיר סבתו.

אלא שיש לשאול, מה הכוונה שהשיעורים הם מדרבנן? מהו השיעור בו יתחייב מן התורה האוכל איסור? אם מן התורה השיעור הוא כלשהו, כיצד יכולים חכמים לקבוע שהשיעור עליו חייבים הוא שיעור גדול יותר? ועוד, כיצד חכמים יכולים לקבוע מהו השיעור שעליו יתחייבו חטאת ומלקות? כמו כן קשה, אם השיעורים מדרבנן מה משמעות המחלוקת בין רבי יוחנן לריש לקיש האם 'חצי שיעור' אסור מן התורה או לא?

עוד יש להקשות על דעת האומר ששיעורים מדרבנן ממשנה במסכת מקוואות (ו, ז):
עירוב מקוואות כשפופרת הנוד כעובייה וכחללה כשתי אצבעות חוזרות למקומן. ספק כשפופרת הנוד ספק שאינה כשפופרת הנוד פסולה, מפני שהיא מן התורה. וכן כזית מן המת וכזית מן הנבילה וכעדשה מן השרץ.

מפורש במשנה שאם יש ספק בשיעור הולכים לחומרא, משום שהשיעורים הם מן התורה! בתוספתא (מקוואות ה, ד) מובא אמנם שכל דבר שיעיקרו מן התורה ושיעורו מדברי סופרים ספיקו טמא, ומשמע שהשיעורים אינם ממש מן התורה, אולם הרמב"ם (פירוש המשנה מקוואות ו, ז) מסביר ש'אין זה סותר למה שאמרו שיעורין הלכה למשה מסיני, לפי שכל שאינו בכתוב קורין אותו דברי סופרים'. כך כתב הרמב"ם באריכות גם בפירוש המשנה למסכת כלים (יז, יב). גם בהקדמה למשנה חוזר הרמב"ם על כך שהשיעורים הלכה למשה מסיני, וכן כתב גם במשנה תורה (מאכלות אסורות ב, יא).

רבי חיים ברלין (נשמת חיים סי' עט) מסביר שמסיבה זו השמיט הרמב"ם את הדין שאמר רבי אלעזר בגמרא ביומא שאדם שאכל איסור בזמן הזה צריך לרשום כמה אכל, שהרי הלכה כדעת רבי יוחנן החולק על רבי אלעזר, וסובר ששיעורים הם הלכה למשה מסיני. מכל מקום קשה מדברי המשנה על דעת רבי אלעזר ורבי הושעיא הסוברים ששיעורים הם מדרבנן.

* * *

נראה להציע הסבר על פי דברי הגמרא במסכת חגיגה. הגמרא במסכת חגיגה (יח, א) דנה מניין שחול המועד אסור בעשיית מלאכה, ומסיקה 'לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזה יום אסור ואיזה יום מותר איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת'. ופירש רש"י (ד"ה הא):

כלומר: מאחר שאמר לך הכתוב שהן עצורין ממלאכה ולא בכולן, ולא פירש אי זו המותרת ואי זו אסורה - דע וראה שלא מסרן אלא לחכמים היודעים להבין על איזו להטיל ההיתר ועל איזו להטיל האיסור, והם יאמרו אי זהו יום טוב על פי קידוש הראייה ואסור בכל מלאכה ואי זהו חולו של מועד שאינו

אסור בכל מלאכה, ועל חולו של מועד יגידו לך אי זו מלאכה אסורה - דבר שאינו אבד, ואיזו מלאכה מותרת - דבר האבד.

כלומר, לפי דברי הגמרא, איסור עשיית מלאכה בחול המועד הוא מן התורה, אולם חכמים הם שקבעו אלו מלאכות אסורות ואלו מותרות.

עיקרון זה של 'מסרן הכתוב לחכמים' מצינו גם בדברי הר"ן במסכת יומא. המשנה (יומא ח, א) קובעת שיום הכיפורים אסור בחמישה דברים: אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת סנדל, ותשמיש המיטה. אולם במשנה ובגמרא (יומא עז, ב) מופיעים היתרים שונים לחלק מן העינויים, במצבים מסוימים (המלך והכלה מותרים ברחיצת פנים, מי שמלוכלך מותר ברחיצה, מי שיש לו חטטין בראשו מותר בסיכה). מכאן למדו חלק מן הראשונים (תוספות יומא עז, א ד"ה דתנן) שרק אכילה ושתייה אסורים מן התורה, אך שאר עינויים אסורים מדרבנן. אולם הר"ן (על הרי"ף יומא א, א) מקשה מכמה מקומות שמשמע שכל חמשת העינויים הם מן התורה, וכותב כך:

לפיכך היה נראה לי דכולהו מדאורייתא נינהו, אלא דכיון דלאו בכלל עינויי דכתיבי בקרא בהדיא באורייתא נינהו אלא מרבויה דשבתון אתו, וכדאיתא בגמרא, קילי טפי, ומסרן הכתוב לחכמים, והן הקלו בהן כפי מה שראו, והתירו כל שאינו נעשה לתענוג.

על פי עיקרון זה של 'מסרן הכתוב לחכמים' ניתן להסביר את דעת האומר ששיעורים דרבנן. ניתן לומר שהתורה קבעה את העיקרון, לדוגמה שהאוכל שיעור של אכילה חייב, אך לא קבעה בדיוק מהו הגדר, ומסרה קביעה זו ליד חכמים. ממילא אף שהשיעורים נקבעו על ידי חכמים יש להם תוקף מן התורה, ומובן מדוע אומרת המשנה שאם יש ספק בשיעור יש להחמיר. כמו כן מובן כיצד ייתכן מצב שבית דין ישנו פעם את השיעור בו חייבים.

* * *

אולם זכינו להסבר אחר בדברי אחד מן הראשונים. בספר 'ערכי תנאים ואמוראים' לרבי יהודה בן קלונימוס ערך 'רבי יודן' עניין שיעורין ועונשין הלכה למשה מסיני, שואל המחבר את השאלה העולה מן הגמרא ביומא - כיצד ייתכן שבית דין ישנה את השיעור ויקבע שחייבים חטאת רק על אכילת כזית גדול. הוא ממשיך ומביא את המחלוקת בירושלמי שהזכרנו האם שיעורים הלכה למשה מסיני או מדרבנן, ומסביר כך:

אלא כך היא הלכה כזית כרימון כביצה כגרוגרת, וכך (מתנה) [ניתנה] הלכה הכל לפי ראות עיני בית דין שבאותו הזמן, עד עכשיו (בבינונית), [בבינונית], ואם יעמוד בית דין אחר וישער בגדול או בקטן - ישער.

כלומר גם האומר שהשיעורים הם מדרבנן מסכים שעיקר השיעור של 'כזית'

הוא הלכה למשה מסיני. חכמים רק קבעו באיזה כזית מדובר - לא גדול ולא קטן אלא בינוני, אגורי (משנה כלים יז, ח). קביעה זו של חכמים ייתכן שתשתנה במהלך הדורות, ויכול בית דין אחר בעתיד לקבוע שכזית שחייבים עליו הוא כזית גדול. ואכן כך מדויק מן הגמרא ביומא "מאי ירבה בשיעורין? אי נימא דמחייבי קרבן אכזית קטן - והתניא: אשר לא תעשינה בשגגה ואשם, השב מידיעתו - מביא קרבן על שגגתו, לא שב מידיעתו - אין מביא קרבן על שגגתו. אלא, דלא מחייבי קרבן עד דאיכא כזית גדול".

בהמשך מציע ר' יהודה בר קלונימוס הסבר נוסף כיצד ייתכן שבית דין יקבע שיעור אחר (גם לדעה שהשיעור הוא הלכה למשה מסיני ממש): 'מפני בית דינו של [אלהיו] זכור לטוב ומלך המשיח שיצמח במהרה בימינו'.

* * *

לסיכום: מן הירושלמי מוכח שישנה מחלוקת אמוראים ביסוד השיעורים, האם הם דרבנן או הלכה למשה מסיני. בכך אפשר להבין את נוסחאות הסוגיות בבבלי, ואת הוויכוח האם יש לרשום שיעור שעברו עליו בשוגג בזמן שלא מקריבים קרבנות. את דעת האומר ששיעורים דרבנן הסברנו בשני אופנים, האחד שהתורה קבעה שיעור אכילה וכו' ונתנה לחכמים לקבוע גדר מדויק, ולכן השיעורים הם מן התורה וספיקם להחמיר אלא שניתן לשנותם בבי"ד אחר. השני: הכל מודים שהשיעורים עצמם הלל"מ, אלא שאת גודל הזית או הביצה האם קטן בינוני או גדול נתנה התורה לחכמים לקבוע, וזה ניתן לשינוי'.

1 והחזו"א בתחילת קונטרס השיעורים או"ח סימן לט כתב שהשיעורים הלכה למשה מסיני וגם דין בינונית הלכה למשה מסיני, אבל איזו בינונית זה ניתן לחכמי הדורות של כל דור לקבוע או להניח לפי האומד של כל אדם. ועיין שו"ת רמ"ע מפאנו סי' קח שהאריך לבאר ולהדגים מכמה מקומות את העיקרון של איסור תורה שנמסר לחכמים ואת מעמדו מן התורה.

